

Şair Ruhlu Doğa Tarihçileri

Şu satırlara bir göz atın ve ne çeşit bir kitaptan alındığını tahmin edin.

*Bir zamanlar Amerika'nın ortasında bütün canlıların mutluluk içinde yaşadığı, uzaktan bir satranç tahtasını andıran çiftliklerle sarılmış bir kasaba vardı. İlkbaharda tahıl tarlaları, meyve bahçeleri ve yeşil tarlaların üzerinden beyaz bulutlar geçirdi. Sonbaharda meşe, akçağaç ve huş ağaçlarının tutuşturdukları renkler uzaktaki çamların üzerinde alevler gibi titrerdi. Tepelerde tilki sesleri duyulur, sabah sisinin gizlediği gevikler sessizce tarlalardan geçirdi... Sonra acayip bir afet bu yöreye gizlice yayıldı.. (Sanki) kasabanın üstüne korkunç bir büyü çökmüştü: Tavuklar esrarengiz bir hastalığa yakalanmış, inekler ve koyunlar hastalanıp ölmüşlerdi. Her yerde ölümün gölgesi vardı. Eğer çevre sorunları ile uzaktan yakından bir ilginiz varsa bu kitaptan haberiniz vardır: Birçok tarihçinin çevreciliği başlatan kitap olarak tanımladıkları bu eserin adı *Sessiz İlkbahar*, yazarı ise Rachel Carson'dur. Peki ama, diyeceksiniz, bu bir edebiyat kitabı mı, yoksa bir bilim kitabı mı? Her ikisi de. Daha önce yayımlanan *Etrafımızdaki Deniz* ve *Deniz Rüzgârının Altında* adlı kitaplarıyla Carson kendine özgü bir kategori olan doğa tarihi yazarlığının en önde gelen temsilcilerinden biri olmuştu. Ama diyeceksiniz, doğa tarihi deyince, akla müzedeki dinazor iskeletleri, Amazon ormanlarından toplanmış bit-*

kiler gelmez mi? Hem evet hem hayır. Geçenlerde *Bilim ve Teknik Dergisi*'nin sayfalarında okuduğunuz gibi, doğa tarihi müzelerinin başta gelen görevlerinden biri gerçekten hayvan, böcek ve bitki türlerine sahip çıkarak bir nevi doğal banka görevini yapmak; açtıkları müze ve sergiler yoluyla halkı bilinçlendirmek ve çeşitli uzmanlara hem müze içinde hem de doğada araştırma olanağı sağlamaktır. Fakat yapılan araştırmaların salt 'tarihsel', yani 'geçmiş ile ilgili' olması şart değildir. Ve hemen ekleyelim ki, birazdan göreceğiniz gibi, eski zamanlardaki doğa tarihi kavramıyla bugünkü doğa tarihi arasında önemli farklar vardır.

Gelmiş geçmiş en büyük doğa tarihçilerinden biri sayılan Aristoteles zamanında hayvanlar veya bitkiler üzerine yazılmış herhangi bir eserin (örneğin bugün liselerde okutulan botanik veya zooloji kitapları) kapsamındaki konular da doğa tarihi sayılırdı. Ve o zamanlar önem, 'tarih' kelimesinden çok 'doğa' kelimesi üzerine idi. Kısacası, doğa tarihçileri doğal olayları, hurafeler, batıl inançlar yoluyla değil, doğal nedenlere dayanarak açıklayan bilim adamlarıydı. Örneğin Romalı bilgin Lucretius (MÖ 1. yy.) de *De Rerum Natura* kitabında gök gürültüsünün tanrıların bir gazabı olarak değil, havada iki bulutun birbiri ile çarpışmasından; zelzelelerin oluşmasında da yeraltı mağaralarının çökmesinden veya dün-

yanın çok derinliklerinde esen rüzgârlardan kaynaklandığını yazar. Bu açıklamalar bugün bizlere güllünc gelebilir; fakat zamanın din adamlarının bu gibi olayları tanrıların halka gönderdikleri ceza olarak anlattıkları bir dönemde, Lucretius gibi bilginler, olayları doğal nedenlerle açıklayarak bugün kullandığımız bilimsel yöntemlerin temellerini atmışlardır.

Eski zamanlarda ortaya atılan her fikrin saçma veya modası geçmiş olarak nitelendirilmesi de yanlıştır. Bugün bile tazeliğini koruyan bazı görüşlerin, örneğin hayvanların çevrelerine uyum sağladıkları, gereksiz enerji tüketmedikleri ve bugün ekolojide çok popüler olan doğanın bir bütün olarak algılanması gerektiği görüşlerini Aristoteles'in *Hayvanlar Tarihi* adlı kitabına borçluyuz. Aristoteles'in öğrencisi Theophrastus'un (MÖ 372-287) *Bitkilerin Tarihi* kitabında da çok faydalı bilgiler bulunur. *Historia Naturalis* adlı kitabıyla doğa tarihi deyimini ilk kullananlardan biri olan Pliny (MS 1. yy.) birçok yanlış bilgilerin yanı sıra Aristoteles'in fikirlerini yayma açısından faydalı olmuştur. İbni Sina gibi büyük bilginlerin verdikleri eserler sadece İslam alemini etkilemekle kalmamış, Latince'ye de çevrilerek Avrupa'da büyük ilgiyle karşılanmıştır. Özellikle El-Cahiz'in (MS 8. yy.) *Kitabü-lal-hayvan* adlı kitabı, eski zamanların en orijinal doğa tarihi eserlerinden biri sayılır.

Modern bilimsel yöntemlerin oturması ve aklı başında olan her bilim adamının doğa olaylarının doğal nedenlerden kaynaklandığını kabul etmesi, 'doğa tarihi'ndeki 'doğa' kelimesini artık gereksiz kılmıştır. Bundan başka, son yüzyılda büyük bir patlama gösteren uzmanlaşma sonucu zooloji ve botanik gibi bilim dallarının daha küçük dilimlere bölünmesi, doğa tarihi müzelerindeki bilimsel kadroların sistematik ve taksonomi uzmanlarından oluşması, geniş bir şemsiyeyi içeren doğa tarihinin, deyim yerindeyse, tarihe karışmasını gerektirirdi. Ama öyle olmadı; doğa tarihçileri de tıpkı doğadaki diğer canlılar gibi değişen çevre koşullarına uyum sağlayarak nesillerini sürdürmeyi başardılar. Şöyle ki: Descartes ve Francis Bacon gibi, modern bilimin kurucuları doğayı bir çeşit makine gibi görürler ve bilimsel çalışmalarda her türlü duygusallığa karşı çıkarlardı. Aristoteles ve Lucretius'un bilim adamlarını hurafelerden ve batıl inançlardan ayırmaları o kadar zor olmadı; fakat içleri doğa sevgisi ve hayranlığı ile kaynayan naturalistler, Descartes'in veya Bacon'ın önerdikleri yöntemleri, her ne kadar bilimin ilerlemesi açısından çok faydalı görseler de, 'kalplerinin' sesini göz ardı edemediler. Bildiğiniz gibi, kalbin sesi en güzel sanat ve edebiyat yoluyla duyurulur; kendi uzmanlık alanlarına hitap eden bilimsel dergilerde bu yönlerini gösteremeyince, birçoğu çözümü iki cübbeyi birden giymekte buldu: Bir yandan bilimsel dergilerde uzun ilaç reçetelerini andıran makaleler yazarak mesleki görevlerini yerine getirdiler, diğer yandan 'popülerlik' şemsiyesi altında yazdıkları makale ve kitaplarla geleneği devam ettirdiler. Aldo Leopold'un *Sand County İlçesi'nin Almancağı* (Sand County Almanac), Sir Alistair Hardy'nin *Büyük Sular* (The Great Waters), Loren Eiseley'in *Büyük Yolculuk* (Immense Journey) Lewis Thomas'ın *Hücrenin Yaşamları* (Lives of the Cell) ve Edward O. Wilson'ın *Yaşamın Çeşitliliği* (Diversity of Life) kendi kendine bir tür oluşturan doğa tarihi edebiyatının en güzel örnekleri arasındadır. Çok uzun ve geniş bir geçmiş olan doğa tarihçiliğinin bir makalede hakkını vermek tabii ki olanaksızdır. Fakat aşağıda kısaca tanıtaçığımız doğa tarihçilerinin, bu türün en önde gelen temsilcileri olduklarından hiç kuşkunuz olmasın.

Linnaeus ve Bir Çiçeğin Dügün Gecesi

1707 yılında doğan Linnaeus bir papazın oğluydu. Üniversitede ilk olarak tıp okuyan Linnaeus, sonradan asıl aşkı olan botaniğe yöneldi ve 23 yaşında bu alanda dersler vermeye başladı. Değerini kısa zamanda kabul ettiren Linnaeus, *Systema Naturae* (Doğa Sistemi) adlı eseri ile canlıların üreme organlarını temel alan sınıflandırma sistemini kurdu. Bu sınıflandırmada canlılar cins (genus) ve tür (species) olmak üzere iki isimle tanımlanır. Bunun bilimsel araştırmalarda ne kadar faydalı bir yöntem olduğunu şu örnekle açıklayabiliriz: Bizim 'doğan' adını taktığımız kuşa Araplar şahin der ki, doğana Amerikalılar Duck Hawk (yani ördek atmamacası) derler; aynı dili konuşan İngilizler ise bu kuşa yabancı anlamına gelen peregrine adını takmışlardır. Değişik toplumların aynı canlıyı başka adlarla bilmesi halk arasında önemli bir problem yaratmayabilir; fakat o kuş üzerine yapılmış bilimsel bir makaleyi okuyan bir bilim adamı hangi canlıdan bahsedildiğini çıkartamazsa, o çalışmanın kendisi için hiçbir faydası olmaz. Tabii; aynı canlıyı bütün bilim adamları aynı adla bilirlerse, o zaman bilgi alış verişinde bir sorun çıkmaz. İşte doğan kuşunun bilimsel adı *Falco peregrinus*'tur ve bir Türk, Arap, İngiliz veya Fransız bu adı gördüğü zaman hangi kuştan bahsedildiğini anlar. Ayrıca, canlıların yapılarında temel benzerliklere göre nasıl gruplandırabilecekleri, örneğin o canlının hangi sınıf, takım ve familyaya ait olduğunu, sistematik bir şekilde inceleyen Linnaeus'tur. Her ne

kadar bu gibi çalışmaların uzun bir geçmişi varsa da (örneğin Linnaeus'un kendisinin defalarca kaynak gösterdiği İtalyan Caesalpinus'ın 1533 yılında yazdığı *Plantis* kitabında önerdiği sınıflama sistemi), sistematik ve taksonomi bilimlerinin modern anlamda temellerini atan Linnaeus'tur. Kendisini 'elimizdeki en keskin gözlemcilerden biri' diye tanımlayan Linnaeus'un yerini hak eden bir insan olduğunu anlıyoruz. Gerçekten yazdığı eserlerden, ölümünden sonra yayımlanan mektuplarından Linnaeus'un, pek az bulunan yetenekte gözlemcilerden biri olduğunu biliyoruz.

Aristoteles'in üslubu ve doğaya bakış açısı modern bir akademisyeninkinden pek farklı değildir; konular büyük bir ciddiyetle, duygusallıktan arınmış bir üslupla ele alınır; hele espriye, boş laflara hiç yer verilmez. İşte Linnaeus'u büyük ustadan ayıran en önemli özelliği, içinde fıkır fıkır kaynayan, bazen anormal boyutlara ulaşan doğa sevgisidir. Şu pasaja bir göz atın ve siz karar verin:

Açılmadan önce rengi kan kırmızıdır, fakat açılır açılmaz yaprakları ten rengine döner. Bir ressamın portresini yaptığı al yanaklı bir kız bile bu güzellikle rekabet edemez... O'na baktıkça şairlerin tasvir ettiği Andromeda'yı anımsadım... Bu gelinin güzelliği, aynen kadınlarda olduğu gibi, bakire kaldıkça geçerlidir, yani döllenene kadar... (Karısının bu pasaja nasıl bir reaksiyon gösterdiğini, Linnaeus, anlatmada anlatmıyor.) Tasvir devam ediyor: Su diz kapaklarına, köklerinin üstüne gelir... etrafı zehirli ejderha ve canavarlarla, örneğin kurbağlar ile doludur ve bu kurbağlar çiftleştiği zaman O'nu suya boğarlar. O ise başını hüznle önüne eğer ...

Aşağıdaki satırlar eğer bir okul kitabında yer alsaydı büyük bir olasılıkla sansür edilirdi:

*Güneşin bütün canlılara getirdiği mutluluğu anlatmaya kelimeler yetersiz kalır... Evet, bitkiler bile aşık olurlar... Yapraklar neslin üremesinde bir rol oynamazlar; onlar sadece düğün yatağı görevini görürler. Yatak hazır olunca damat gelini kucaklar ve gelin de kendini (seve seve teslim eder) ... Bütün benliğini kasıp kavuran doğa sevgisi Linnaeus'u doğayı insan toplumlarının bir aynası olarak görmesine yol açar. *Delicia Naturae* adlı kitabında kuşları rengârenk askeri üniforma giymiş süvarilere,*

balıkları dümen tutan gemicilere, gelen gidenin ayağının altında ezilen otları fakir köylülere ve parlak giysileri ile göz kamaştıran baharat bitkilerini de asilzadelere benzetir. İsveç Bilim Akademisi dergisinde yayınlanan bir makalesinde ise Sjupp adını taktığı küçük kayı'nın (rakun) bir bıçak bileycisi kadar inatçı ve kaçak mal arayan bir gümrük memuru gibi işgüzar olduğunu yazar.

Linnaeus'un çok geniş bir klasik kültüre sahip olduğunu yazılarından anlıyoruz. Çok 'ciddi' bilimsel yazılarında bile bir yolunu bulup çok beğendiği Virgil, Ovid ve Horace'dan alıntılar yapar. Eski Yunan mitolojisine olan merakı yeni bulduğu türlere taktığı adlardan bellidir: *P. priamus*, *P. hector* ve *P. agemennon* (Ilyada destanından üç kahraman ismi). Linnaeus zamanının belki de en çok sevilen ve takdir edilen bilim adamıdır. O kadar ki, döneminin tıp doktorları gömleklerinin yakalarına linnean bitkisinin görüntüsünü işletmişlerdir. Bu yazımızda çok faydalandığımız İsveçli bilim tarihçisi Sten Lindroth *Linnaeus'un İki Yüzü* adlı makalesinde Linnaeus'un Isaac Newton'la eş değerde tutulduğunu ve romantik düşünürler tarafından neredeyse bir kült haline getirildiğini yazıyor. Özetlersek, Linnaeus'un bilimsel katkılarının yanı sıra doğa sevgisini geniş halk kitlelerine yayması, kitaplarında verdiği anahtarları kullanarak bir amatörün bile yeni bir türü keşfetme olasılığı, böylelikle halkın da bilimsel çalışmalara katılabilmesinin sağlanması, gerçekten kültür tarihinde ender rastlanan başarılarıdır. Özellikle kendisini Linnaeus kervanına kaptıran amatörlerden birinin, Jan Jacques Rousseau olması, zaten ünü bütün Avrupa ve ABD'ye yayılan Linnaeus'u bir kült figürü yaptı.

Rousseau ve Romantikler

Kültür tarihinde Jean Jacques Rousseau (1712-1778) kadar çelişkilerle dolu, fakat O'nun kadar zamanına damgasını vurmuş, hem aydınları hem de geniş halk kitlelerini etkilemiş bir aydın bulmak güçtür. İsviçre'de Fransız kökenli bir aileden dünyaya gelen Rousseau'nun annesi doğumdan birkaç gün sonra öldü. Çok sıkıntılı bir çocukluk devresi geçiren Rousseau, 16 yaşında

Avrupa'yı dolaşmaya başladı ve geçimini kâtiplik ve müzik öğretmenliği yaparak kazandı. Altı yaşında babasının kitaplarını okumaya başlayan Rousseau kendi kendini yetiştirmiş bir düşünürdü. *Sosyal Kontrat* adlı kitabında öne attığı fikirler; örneğin halkın rızası alınmadan yapılan kanunların değeri olmadığı, eşitsizliğin topluma verdiği zararları bir bir ortaya dökmesi, bazı tarihçilere göre Fransız ihtilalini başlatan kıvılcımlardır. *Emile* isimli eserinde çocuklar için çok daha liberal bir eğitim ve daha hoş görümlü bir terbiye öneren Rousseau'nun bu fikirleri bugün bile birçok eğitimcinin beğenisini kazanmıştır. Bütün bunların ötesinde, özellikle bu yazımız için önemli olan, Rousseau'nun doğa sevgisinin tam bir parlama gösterdiği Romantik Çağın bayraktarlığını yapmasıdır. Çok yönlü bir devrim olan romantizmin en önemli ilkelerinden biri doğa sevgisidir; böyle bir sevginin aniden fışkırmasının bir nedeni de Rousseau'nun gerçek mutluluğun, kentlerden uzak, doğayla baş başa yaşanarak elde edileceği teziydi. Rousseau'ya göre "Asil Vahşi" (Noble Savage) diye tanımladığı Kızılderililer böyle bir yaşam sürdürmeyi başarabildikleri için Avrupalılara nazaran çok daha mükemmel insanlardı. Rousseau'dan etkilenen, Almanya'da Goethe ve Beethoven, İngiltere'de Wordsworth ve Coleridge gibi romantiklerin ortak dayanişma noktası insanların mantık kadar sezgi ve içgüdüye de önem vermeleri gerektiği idi. Coleridge'in "Derin düşünceler ancak derin hissedenlerden gelebilir" cümlesi, bu yaklaşımı çok güzel formüle eder.

Rousseau *İtraflar*'ında doğa tarihியle nasıl ilgilendiğini şöyle anlatır:

*Birkaç dakika kitaplarımla ve çeşitli evrakla meşgul oldum... Sonra bıkkınlık geldi ve bıraktım; geriye kalan üç veya dört saati, özellikle Linnaeus'un hayran olduğum sistemini inceleyerek geçirdim. Bu çalışmaların bana hiçbir (elle tutulur) faydası olmadığı halde üzerimden bir türlü silkip atamadım. Bu büyük gözlemei, Ludwig ile birlikte botanik bilimini şimdiye kadar bir naturalist ve filozof gibi algıladı ve çalışmalarını bahçelerinde yaptı. Ben ise... kitabı kolumun altına sıkıştırıp koruluklara, derele-re koştum ve yere yatarak önümdeki bitkileri inceledim. (Rousseau'nun burada Linnaeus'un yaptığı bilimsel gezilerden, örneğin Lapland'a gittiğinden, haberi olmadığı anlaşılıyor.) Ölümünden sonra basılan *Yalnız Gezenin Hayalleri* (Les Reveries du Promeneur Solitaire) adlı kitabına bir göz attığımız zaman botanik konusunda oldukça bilgili olduğu anlaşılır: *Kırlarda dolaşırken her zaman güzel manzaraların bende uyandırdığı mutluluğu ve merakı hissettim ve arada sırada durup etraftaki bitkileri inceledim. Paris çevresinde nadiren gördüğüm, fakat huralarda bol miktarda büyüyen iki bitki dikkatimi çekti. Birincisi Compositae familyasından Picris hieracioides, diğeri Umbelliferae familyasından Bupleurum falcatum. Bu keşif beni çok mutlu etti ve uzun zaman aklıma takıldı, ta ki, özellikle bu yüksek yerlerde çok daha nadir bulunan Cerasium aquaticum'ı bulana kadar... Biraz sonra Rousseau ayrıntılı incelemeleri bırakarak önündeki manzarayı çok daha geniş bir açıdan değerlendirir. *Şarap için yapılan hasat birkaç gün evvel tamamlanmıştı... Etraf hâlâ yeşil ve hoştu; ağaçlar yapraklarını dökmüş, etrafta kimseler yoktu, her şey yalnızlığı ve yakında gelecek kışı akla getiriyordu. Bu manzara içimde buruk bir his yarattı... Kendimi, saf ve mutsuz bir yaşamın sonuna gelmiş gördüm... İçimi çekerek kendime şunu sordum: Bu dünyada ben ne yaptım?* İşte burada romantiklerin, sonradan doğa tarihçilerine de yansıyacak bir özelliğini görüyoruz. O da, doğa gezilerinin bilinçlenmek, doğal güzellikleri içe çekmenin yanı sıra aynı zamanda geçmişi değerlendirmek, geleceği düşünmek, felsefi düşüncelere dalmak için de bir aracı olmasıdır; ve ne hikmetse, bütün bunlar yukarıdaki pasajda görüldüğü gibi okuyucuya hüznü-lü bir ifadeyle sunulur.**

Humboldt ve Cennetin Kuşları

Anısına kurulan vakfın dışında büyük Alman bilgini Alexander von Humboldt'un (1769-1859) adı ülkemizde pek duyulmaz. Buna üzülmemek elde değil; çünkü bilime yaptığı katkının yanı sıra, gözü pekliği, örnek yaşamı, ve engin kültürü ile Humboldt, tam anlamıyla evrensel bir insandı. Hatta tarihçiler 19. yy.'da Humboldt'un Napolyon'dan sonra ismi en çok duyulan insan olduğunu yazarlar. Fiziki coğrafya, ekoloji ve jeofizik bilimlerinin temellerini atanlardan biri sayılan Humboldt'un ilgilenmediği hemen hemen hiç bir bilim dalı yoktu. Humboldt, sanat ve edebiyat yönü de çok kuvvetli bir insandı. Son yılların en ünlü doğa tarihçisi Clarence Glacken'e göre, Humboldt doğa şiiirlerini ve manzara resimlerini bilimsel çalışmalarla eş değerde tutar, hatta onları bağımsız birimler değil bir bütünü vazgeçilmez parçaları olarak görürdü. Okulda pek parlak bir öğrenci olmayan Humboldt, uzun süre bir meslek üzerine karar veremedi. Önce botanik, sonra jeoloji ve daha sonra mineralojiye merak saran Humboldt bir ara devlet memuru olarak madenlerde çalıştı. 1799 yılında Orta ve Güney Amerika'ya yaptığı sefer O'nun nasıl eşine ender rastlanan bir gözlemci olduğunu ve akılsal yeteneklerinin yanı sıra bitmek tükenmek bilmeyen bir irade ve fiziksel güce sahip olduğunu kanıtladı. Humboldt'un bu seferde bitkiler, hayvanlar, topografi, manyetizm, iklim, deniz akıntıları ve yerliler hakkında topladığı bilgileri yayınlamak için 30 cilt gerekti. Ve Humboldt'la doğa tarihçiliği, ondan evvel benzeri görülmemiş, O'ndan sonra da görüleceğinden kuşku duyduğumuz doruk noktalara ulaştı. İşte *Doğadan Görüntüler* adlı kitabından bir pasaj:

Şeker kamışı yetiştiren Zambo'ların oturduğu Diamante adasını terk ettikten sonra, o muhteşem ve vahşi doğaya girdik. Havayı dolduran sayısız flamingolar (Phoenicopterus) ve diğer sulak alanlarda yaşayan kuş sürüleri mavi gökyüzüne karşı her an şekil değiştiren bir bulut gibi gözüküyordu. Burada 300 metreye kadar daralan nehir yatağı iki tarafı ağaçlarla kapalı düz bir kanal şeklini almıştı. Ormana girerken olağanüstü bir manzara ile karşılaşıldı. Geçit vermek istemeyen devasa gövdeleri ile Caesal-

*pina, Cedrela ve Desmantis'un ünün-
deki kumsalda sık sık görülen Sauso çalılırları ile birlikte yeni bir cins olan Hermesia castanifolia... Güneş batarken veya doğarken Amerikan kaplani, Tapir, ve Peccary (Pecari, Dicotyles) yavruları ile birlikte bir açıklıktan geçerek su içmeye gelir; nehirdeki kızılderi kano-sundan rahatsız oldukları zaman hemen ormana kaçarak saklanmak yerine, bizlerin hayran bakışları arasında nehirle orman arasındaki boşlukta ağır ağır yürüyerek buldukları ilk açıklıktan ormana girerlerdi. Hemen hemen 74 gün süren, Orinoco nehrinin çevresi ve pınarları, Cassiquiare ve Rio Negro'yu takip ederek yaptığımız 1420 millik yolculuk sırasında aynı harikulade manzarayı defalarca gördük ve şunu ekleyeyim: Her gördüğüm zaman yepyeni bir heyecan duydum. Oraya başka canlılar da su içmek, yıkanmak ve balık tutmak için gelirlerdi; büyük boy memeli hayvanlarla birlikte balıkçı kuşları palamedeaların yanı sıra cakalı cakalı yürüyen curossow'lar (Crax Alector, C. Pauxi) da vardı. Kanomuzun dümencisi kızılderi kano-suna bakarak 'Burası aynı cennet gibi (es como en el Paraiso)' dedi.' ... Akşam 11'den sonra ormandan gelen hayvan sesleri o kadar yoğun ki uyumak olanaksızdı...Neden bazı geceler bu seslerin daha fazla olduğunu sorarsanız, kızılderi kano-suna esrarengiz bir şekilde gülümseyerek, 'hayvanlar ay ışığını severler, şimdi de dolunayın çıkmasını kutluyorlar' diye yanıt verirler.*

Evet, yanlış okumadınız, daracık bir kanoda 1420 millik, yani 2270 kilometrelik bir yolculuk. Dahası var, bu yolculuğun geri kalan 4600 millik (7300 km) kısmı yürüyerek ve at üstünde yapılıyor.

Böyle bir insana hayran olmamak elde değil. Hayranlar arasında genç bir İngiliz doğa bilimcisi de var. Adı Charles Darwin. Ortaya attığı evrim teorisi ile ünü bütün dünyaya yayılan Darwin, Humboldt'un adını andığı zaman, daima 'muhteşem, hakıyla ün kazanmış' anlamına gelen 'illustrious' sıfatını eklerdi.

Darwin ve İçinde Ateş Yanan Balıklar

Humboldt gibi Darwin'de okul yıllarında parlak bir öğrenci değildi. Önce Edinburg Üniversitesi'nde tıp, daha sonra Cambridge Üniversitesi'nde din eğitimi gören Darwin, bu meslekleri ilginç bulmadığı için 1831 yılında İngiliz hükümetinin Güney Amerika sahillerini incelemek için gönderdiği Beagle gemisine doğa bilimcisi olarak katıldı. Bu sefere dahil edilmesinin en büyük nedenlerinden biri Darwin'in bu görevi boğaz tokluğu karşılığında kabullenmesiydi. Pek de kolay olmayan koşullar altında yapılan bu sefer, Darwin'in yaşamının geri kalan bölümünü bir doğa bilimcisi olarak geçirme kararını vermesine neden olmuştu. Alfred Wallace ile birlikte geliştirdiği o muhteşem evrim teorisiyle ölümsüzleşen Darwin'in edebi yanı, bu yazıda sizlere tanıttığımız doğa tarihçilerine nazaran daha zayıf olarak değerlendirilir. Bu talihsizliğe biraz da Darwin'in, evrim teorisi üzerinde çalışırken, kendini nasıl edebiyattan ve sanattan uzak tuttuğunu, Shakespeare'i bile okumaya çalışırken canı sıkıldığı için bıraktığını (bir İngiliz'e yapabileceğiniz en büyük hakaret budur) yazması olmuştur. Aşağıdaki pasajlarda göreceğiniz gibi Humboldt kadar edebiyatla iç içe olmasa bile, Darwin'in bu yönden pek eksigi yok, kendini yetersiz bulunduğu zaman da Darwin, başkalarının edebi pasajlarını (tabii daima kaynak göstererek) kendi satırlarının arasına bol bol serpiştirmiş. Şu pasaj 'Beagle'in Seferi'nden:

Nisan 8. Grubumuz 7 kişiydi. Birinci etap çok ilginçti. Hava sıcaktı, ağaçların arasından geçerken, tembel tembel kanat sallayan, iri görkemli kelebeklerin dışında herşey hareketsizdi. Praia Grande arkasındaki tepelerden görülen manzara çok güzeldi; koyu renkler ve (diğer renkleri bastıran) bir mavi; sema ve körfezin sakin suları birbirleri ile güzellik için rekabet ediyorlardı. Ekilmiş tarla-

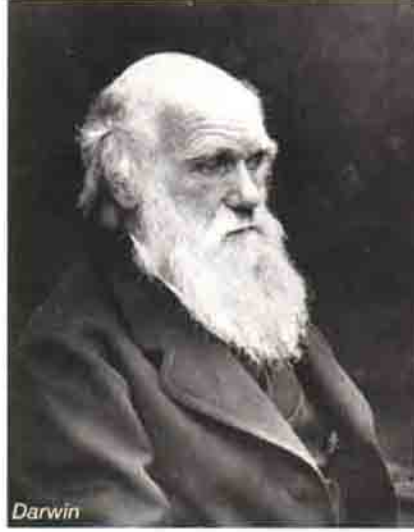
lardan geçtikten sonra ormana girdik, buradan daha muhteşem bir yer olamazdı... Darwin kızılderilileri göklere çıkar-maz; onlardan daima saygıyla bahseder. Bunu karşın oralara sonradan göç eden genellikle İspanyol, Portekiz kökenli olanlardan hiç hoşlanmaz. Özellikle esir-lere yapılan çirkin davranışlardan tiksini-diğini hiç saklamayan Darwin, Brezil-ya'dan ayrılırken ne kadar mutlu oldu-ğunu yazar. Sonradan gelenleri sevme-mesinin nedenlerinden birini Darwin şöyle anlatır:

Adetimiz olduğu üzere dönüncü at-ların eğerlerini çıkarıp, yemeleri için ön-lerine mısır koyar sonra ev sahibini eği-lerek selamlar ve sonra bize verebileceği yiyecek bir şey olup olmadığını sorar-dık. Her zaman verdiği yanıt 'Ne ister-seniz beyefendi' idi. 'Acaba bir balık lütfedebilmisiniz?' - 'O, hayır beyefen-di.' - 'Hiç çorba var mı?' Hayır yok, be-yefendi.' - 'ekmek' - 'Oh, Hayır, beye-fendi.' - 'Kurutulmuş et?' - 'Oh, yok be-yefendi' Eğer şansımız varsa, iki saat ka-dar bekledikten sonra üç kuşları, piring ve makarna bulabiliirdik. Çok zaman da akşam yemeği için tavukları başlarına taş vurarak öldürmeye mecbur kalırdık. Açlıktan ve yorgunluktan ayakta dura-mayacağımız zamanlar yemeğimizin ne zaman hazır olacağını sorunca hiç hoş-muza girmeyen yanıt 'Ne zaman hazır olursa, o zaman hazır olacak' idi.

Beagle'den başka bir tasvir:

Erkenden Gavia dağına yürüdüm. Mıs gibi kokan serin, nefis bir hava; çiğ damlaları leylakların yaprakları üzerinde parıldıyor... Bir granit kayanın üzerine oturdum. Önümden geçen böcek ve kuşları seyretmek ne kadar güzeldi. Si-nekkuşları özellikle bu serin yerleri ter-cih ediyorlardı... O gün Humboldt'un bir sözü aklıma geldi: İnce bir sis, hava-nın şeffaflığını bozmadan, renkleri çok daha uyumlu, daha yumuşak yansıtıyor.

Doğa tarihçileri en ciddi kitaplarını bile edebi pasajlarla süslemekten çekin-mezlerdi. Darwin, eğer kendisi bir şey ekleyemezse, başkalarından aldığı pa-

sajları bol bol yazılarına serpiştirmekten kaçınmazdı. İşte en ciddi kitaplarından biri olan *The Descent of Man*'den (In-sanlığın Kökeni) bir balığı tasvir eden bir örnek:

Mr. Warrington bu balığın 'tarif edi-lemeyecek kadar' güzel olduğunu yazar. Dişi balığın sırtı kahverengi, gözleri be-yazdır. Erkek balığın parlak bir metal gibi ışıldayan gözleri, sinekkuşunun muhteşem kanatlarının rengi gibidir. Boğaz ve karnı kıpkızıl, arkası külrenği-ye çalan yeşile bürünmüş olan bu balık sanki içinden bir ateş yayıyormuş gibi parlar.

Yukarıda sizlere kısaca tanıttığımız kişilerin hepsi genç yaşlarda olmasa bile yaşamlarının sonlarına doğru akademis-yenler ve geniş halk kitlelerinin hayran-lığını kazanmış kişilerdi. (Kendisinin sü-rekli olarak aşağılandığından, çevresinin gerçek ve hayali düşmanlarla dolu oldu-ğundan yakınan Rousseau, aslında çok sevilen ve takdir edilen bir yazardı). Bunların aksine ABD'nin Boston yakın-larında Concord kasabasında 1817 yılında doğan Henry David Thoreau yaşamı boyunca pek ilgi görmeyen, fakat günü-müzde ünü çok artmış olan bir doğa tari-hçisidir.

Başka Bir Davulcunun Sesini Duyan Thoreau

Linnaeus, Darwin ve Humboldt kelimenin tam anlamıyla profesyonel, Rousseau ise amatör bir doğa tarihçisiydi. Thoreau da bu iki kategorinin orta-sına düşer. Harvard Üniversitesi'nden mezun olmasına rağmen yaşantısını çiftçilik, marangozluk gibi işlerle kaza-

nan Thoreau, Rousseau'nun, gerçek mutluluğun doğayla iç içe yaşamakla elde edilebileceği önerisine uyararak, Bos-ton yakınlarındaki Walden gölünün kenarında, kendi inşa ettiği bir kulübede, yalnız başına iki yıl geçirir. Thoreau neden bu yaşamı seçtiğini şöyle açıklar:

Ben koruluklara gittim... yaşamın yalnız kaçınılmaz ihtiyaçları ile karşı karşıya kalabilmek için... Bu yaşamın bana öğretebileceği bir şeyin olup olmadığını anlamak için, ki ölürken yaşa-madığımı farkına varmayayım. Her gün dört saat kadar koruluklarda yürü-yen Thoreau, bireyciliğini çok uzaklar-da çalan bir davulcunun sesini duyup arkasından gitmeye benzetir. O'na göre, birçok insan "yaşamlarını sessiz bir çaresizlik içinde geçirir" ve O'nu mutlu edecek, yanbaşındaki yabandan haberi bile yoktur. Thoreau para hırsının nasıl gerçek değerleri alt üst ettiğini şu örnekle okuyucuya yansıtır: Eğer bir in-san günün yarısını çok sevdiği koruluk-larda dolaşarak geçirirse, kendisinin bir serseri yerine konması ile karşı karşıya-dır; ama aynı adam bütün gününü spe-külasyon yaparak geçirir ve ağaçları köklerinden kazıyıp doğayı bir kele benzetirse, o zaman çalışkan ve müte-şebbis bir iş adamı olarak takdir edilir.

Kulübede geçirdiği iki yıldan esinlene-rek yazdığı *Walden* adlı kitabının bü-yük bir bölümü doğa tarihi ile ilgilidir. *Dial Dergisi*'nde yayınlanan makaleleri-nin başlıklarına bir göz atarsak, Thoreau'nun kafasını ne gibi konuların kurca-ladığını kolayca anlarız: Bir Kış Gezinti-si, Orman Ağaçlarının Süreli Değişimi, Yürümek, Sonbahar Renkleri, Yaban Elmaları, ve Böğürtlenler. Kendini de bir yaban elması gibi, evcilleşmiş hem-cinslerini terkedip doğaya dönen biri olarak gören Thoreau, zamanın en tinlü bilginlerinden biri olan Prof. Agassiz için örnekler toplamış ve Agassiz'in bü-yük rakibi Prof. Asa Grey ile uzun süre bilgi alışverişinde bulunmuştur. Linnaeus'un sınıflandırma tekniğini çok be-genen Thoreau, 1830 yılında Boston Doğa Tarihi Topluluğu'na seçilecek kadar iyi bir bilim adamıydı. Özellikle ekolojide "süreli değişim" diye bilinen, terkedilmiş tarlaların nasıl tekrar kendi-liğinden ağaçlanıp bir süre sonra orman haline geldiğini inceleyen çalışması bu-gün için bile geçerlidir. Thoreau milli park kavramını da ilk ortaya atan insan-dır. İşte Thoreau'nun ilk yazılarından

biri olan 'Massachusetts'in Doğa Tarihi'nden kısa bir bölüm

'Ne zaman bir tilkinin, sanki dünyada hiçbir derdi yokmuş gibi, tam bir özgürlük içinde buz tutmuş bir gölün üstünden geçişini veya güneşli bir havada tepelerde koştuğunu görsem, Güneş'in ve Dünya'nın gerçek sahibinin o olduğunu teslim ederim. O Güneş'e gitmez, fakat sanki Güneş O'nu izler gibidir ve ikisinin arasında gözle görülür bir sempati vardır... Bu raporda 75 cinsden 107 tür balık türü anlatılmıştır. Balıklar göllerde ve nehirlerde sadece bir düzine kadar balık türü olduğunu öğrenince şaşıracaklardır ve bu balıkların nasıl yaşadıkları hakkında bilgi yoktur. İnsanlar, balıkları adlarından ve yaşadıkları yerlerden dolayı sever. Ben onların kaç yüzgeci ve gövdelerinin iki yanında kaç tane pul olduğunu bilirim... Ve günümüzün doğa edebiyatı antolojilerinin sık sık ödünç aldıkları 'Yürümek' (Walking) adlı makalesinde yabanın önemini anlatan satırlar:

Yabanda dünyanın kurtuluşu yatar. Her ağaç dallarını Yabanı aramak için uzatır. Kentler onun fiyatı ne olursa olsun ithal ederler. İnsanlar onun üzerinde düğün sürerler veya sefere çıkarlar, Ormandan ve vahşi doğadan, insanlığı kucaklayan sular ve ağaç kabuklarına kadar hepsi yabandan gelir.... Ben ormana inanırım dereye ve mısırın büyüdüğü geceye de...Yaşam yabandan ibarettir. En canlı olan en yaban olandır... Ümit ve gelecek benim için çimenlerde ve ekilmiş tarlalarda, kasaba ve kentlerde değil, su geçirmeyen bataklıklardadır. Robert Sciple, Thoreau'nun ancak 1993'de yayınlanabilen bitki tohumlarının nasıl dağıldıkları ile ilgili kitabından bahsederken, O'nun 'melekler gibi yükseklerle uçtuğunu' ve gerçek bir 'filozof gibi' yazdığını söyler. Gerçekten bu büyük insan daha güzel tanımlamaz.

Stephen J. Gould ve Gecenin Sesleri...

Doğa tarihçiliğinin bugünkü durumu nasıldır diye sorarsanız, vereceğimiz yanıt sizleri şaşırtabilir. Çok iyi. Yanlış anlamayın, yeni türlerin tanınması, adlandırılması ve sınıflandırılması bugün taksonomi ve sistematik dediğimiz bilim dalları kapsamında yapılıyor. (Gururla belirtmek isteriz ki, bu alanda ül-

kemizde çok değerli uzmanlar var. Eğer söylendiği gibi bizde de bir Doğa Tarihi Müzesi açılırsa personel sıkıntısı çekilmeyeceğinden emin olabilirsiniz. Umudumuz kendine has bir edebiyat türü olan doğa tarihçiliğinin de ülkemizde örneklerini görmektir. Bugünkü profesyonel taksonomi ve sistematik dergilerinde ise, aynı uzmanlar için basılan diğer bilimsel dergilerde olduğu gibi, edebî tasvirler ve şiirler bekleme-yin. Fakat yazımızın başında belirttiğimiz gibi günümüzde de bir yandan buluşlarını bilimsel dergilerde kuru bir üslupla açıklayıp diğer yandan popüler bilim dergilerinde ve kitaplarda Linnaeus veya Humboldt'un bile beğenisini alabilecek kalitede doğa tarihi yazıları yazan bilim insanları da yok değil. Harvard Üniversitesi'nde paleontoloji ve bilim tarihi okutan Prof. Stephen J. Gould sanırız bu listenin başında gelir. Darwin'in doğal seçim teorisini 'Noktalanmış Denge' (Punctuated Equilibrium) teorisine modifiye ederek, bilim tarihinde kendine zaten seçkin bir yer garantileyen Gould'un iki büyük aşkı vardır: Beyzbol ve Doğa Tarihi. İşte Natural History (Doğa Tarihi) dergisini her ay ipe çekmemizin bir nedeni de Gould'un her sayıda çıkan makalelerini okumak içindir. ABD'nde doğmuş büyümüş Harvard'lı bir bilim adamının sınıflandırma üzerine yazdığı bir makaleyi, Ömer Hayyam'ın bir rubaisi ile süsleyeceği kimin aklına gelir.? İster evrim teorisi gibi geniş bir konu üzerine yazsın, ister bir flamingonun otlarken başını neden ters çevirdiğinin bilimsel açıklamasını yapsın, üslubunun güzelliği, insana parmak ısırtan geniş kültürü ile Gould'un eski doğa tarihçilerinden ek-

sik bir yanı yoktur. Aşağıdaki pasaj, sanki von Humboldt'un kaleminden çıkmış gibidir:

Dün gece Australopithecine atalarımızın yaşam bölgesi olan Güney Afrika savannalarında Güneş'in batışını izledim. Hava serinledi, gecenin sesleri duyulmaya başladı: Kurbağa ve böceklerin nakaratına karışan kükremeler, Güney yıldızı, Jüpiter, Mars ve Satürn ile birlikte Scorpio'nun iki kolu arasındaki düz çizgi üzerinde gökyüzünde belirlendiler. (İçim) korku ile karışık esrarengiz hisler sardı... Kim bilir, çok eski bir zamanda, 3 milyon yıl kadar önce, Australopithecus africanus'un aklı, belki de tıpkı benimki gibi hayranlık ve korku arasında bir gelip bir gidiyordu. Bilimsel ve edebî yeteneğinin yanı sıra, evrim teorisini okul kitaplarından çıkarıp körpecek beyinleri orta çağların karanlığına sokmak isteyenlere karşı gerek kaleminin gücüyle, gerek mahkemelerde bilirkişi olarak verdiği savaşlarla modern bilimin bir şövalyesi haline gelen Gould, bugünlerde yakalandığı çok nadir ve tehlikeli bir akciğer kanserine karşı amansız bir mücadele veriyor. Duyularını okuyucularıyla paylaşmaktan hiç çekinmeyen diğer doğa tarihçileri gibi, Gould'da bu kara haberi bir makalesinde bizlerle paylaşmaktan kaçınmadı. Gelen haberlere göre Gould belki de bu savaşı da kazanacak. 'Yok Tanrım, yok,' diyor Gould, bir kitabının önsözünde, 'vakit daha gelmedi. (Doğadaki) bu zenginliğe 100 tane yaşamım bile olsa dokunamam, fakat (hiç olmazsa) bir iki tane daha çakıl taşı incelemeliyim... Umarız, 400 yıl kadar önce kendini sahildeki çakıl taşlarıyla oynayan bir çocuğa benzeten Isaac Newton gibi Gould'da bir iki tane değil yüzlerce çakıl taşı incelemeye vakit bulur.

Sargun A. Tont

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Biyoloji Bölümü

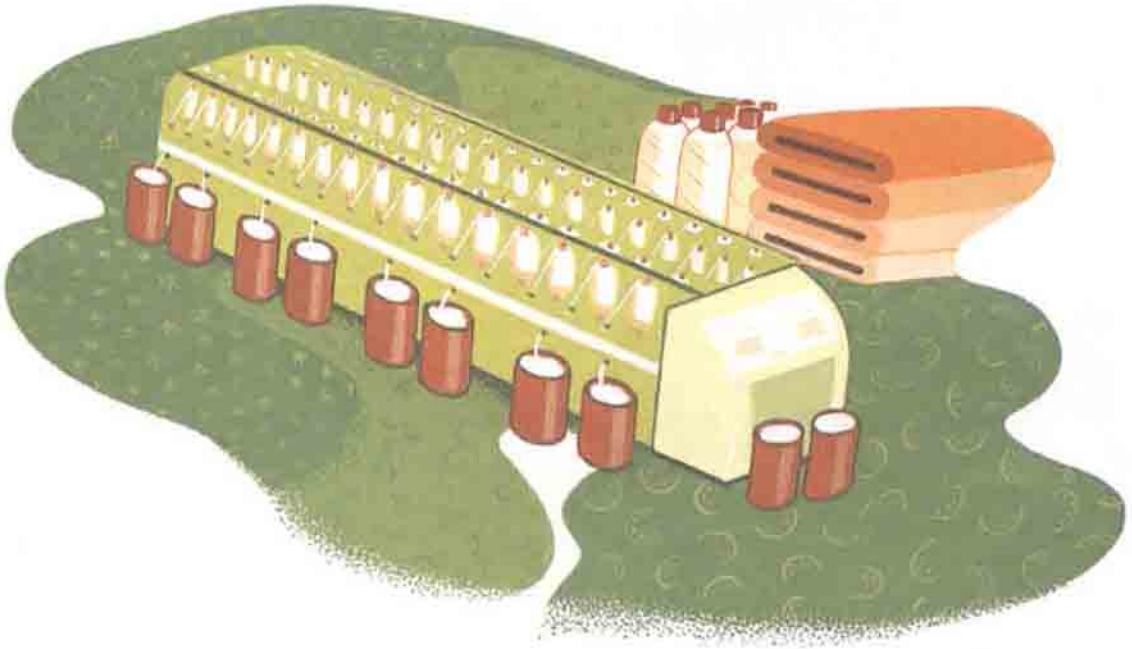
Kaynaklar

- French, R. *Ancient Natural History*, Routledge, 1994.
- Encyclopaedia Britannica*, 2:1014, 1974.
- Şeyen, R. *İslam Ansiklopedisi*, 1993.
- Lindroth, S. *The Two Faces of Linnaeus, The Man and His Works*, University of California Press, 1983.
- Franklin, L. B. "Romanticism" *Dictionary of History of Ideas*.
- Rousseau, J. J. *The Confessions of Jean Jacques Rousseau*.
- Rousseau, J. J. *Les Rêveries du promeneur Solitaire*.
- Gluckin, C. *Dictionary of History of Ideas*, Philip Wiener (ed), Vol. 2.
- Humboldt, A. *Comptons' Encyclopedia*, 01-01-1994.
- Humboldt, A. *The Oxford Book of Nature Writing*, Richard Mabey (ed.), Oxford University Press, 1995.
- Darwin, C. *Voyage of the Beagle and Selections From Descent of Man*, The Harvard Classics, Volume 29.
- Thoreau, H. D. *The Natural History Essays*, Pelegone Smith Books, Salt Lake City, 1980.
- Stephen, G. *Reflections on Natural History*, W.W. Norton and Co, 1985.

Leasing yapılmaz!

Leasing yapılır...

Şimdi, ipek böceğinin koza örerken gösterdiği dikkat ve özeni leasing işlemlerinde görmek isteyenler Vakıf Leasing'i tercih ediyor. Vakıf Leasing, her türlü iş ya da üretim aracının finansman sorununu sizin için çözümlüyor. Vakıf Leasing'te seçeneğiniz çok: Tekstil makineleri, bilgisayar, telefon santrali, uçak... Kısacası, işletmenizi kurarken ya da büyütürken ihtiyaç duyabileceğiniz her türlü iş ya da üretim aracına, "leasing" yoluyla kolayca sahip olabilirsiniz. Ödeme koşulları mı? Ödeme koşullarını dert etmenize gerek yok. Çünkü Vakıf Leasing'te, ödeme koşullarını siz belirlersiniz. Nakit akışına göre, zorlanmadan, sıkıntıya düşmeden...

Siz de Vakıf Leasing'e gelin, ihtiyacınız olan iş ya da üretim aracının kolayca sahibi olun.

